

Hans Fallada'nın *Herkes Tek Başına Ölür* Romanının Edebiyat Sosyolojisi Bağlamında İncelenmesi

The Analysing of Hans Fallada's Novel *Every Man Dies Alone* in the Context of Literary Sociology

Ayhan Yavuz ÖZDEMİR¹

¹Arş. Gör. Dr., Hakkari Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Eğitimi Bölümü, Alman Dili Eğitimi Anabilim Dalı, Hakkari, Türkiye

ORCID: A.Y.Ö. 0000-0002-2601-2486

Corresponding author:

Ayhan Yavuz ÖZDEMİR,
Hakkari Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,
Yabancı Diller Eğitimi Bölümü, Alman Dili
Eğitimi Anabilim Dalı, Hakkari, Türkiye
E-mail: ayhanyavuzozdemir@hakkari.edu.tr

Submitted: 25.02.2021

Revision Requested: 20.04.2021

Last Revision Received: 06.05.2021

Accepted: 24.06.2021

Citation: Ozdemir, A. Y. (2021). Hans Fallada'nın *Herkes Tek Başına Ölür* romanının edebiyat sosyolojisi bağlamında incelenmesi. *Alman Dili ve Edebiyatı Dergisi - Studien zur deutschen Sprache und Literatur*, 46, 73-99.
<https://doi.org/10.26650/sdsl2021-886706>

ÖZ

II. Dünya Savaşı ve Hitler birçok ülke için olduğu gibi savaşı başlatan Almanya için de çok ağır sonuçları beraberinde getirmiştir. Alman halkının yaşadığı trajedi genellikle Hitler nedeni ile gölgede kalmıştır. Yaşanan ekonomik kriz, seçimle işbaşına gelen Hitler'in totaliter bir yönetimi benimsemesi ve II. Dünya Savaşı'nın başlaması insanlığı buhrana sürüklemiştir. Çalışmanın amacı Hans Fallada'nın *Herkes Tek Başına Ölür* adlı romanının II. Dünya Savaşı döneminde Almanya'daki tarihsel, sosyal ve ekonomik koşulların gözetilerek incelenmesidir. Bu bağlamda romanın ele alınmasında yöntem olarak edebiyat sosyolojisi seçilmiştir. Çalışma ile savaş dönemi Almanya'sında insanların ekonomik, psikolojik ve sosyolojik durumları dönemin tarihsel arka planı dikkate alınarak çözümlenmiştir. Fallada, romanda küçük insanların yaşamını, uğraşını, düzene başkaldırımlarını, düzenbazları, yozlaşmış insanları, taraf olanları, tarafsız olanları, ezilenleri, sisteme yaranmaya çalışanları konuşturmuştur. Bunu yaparken döneme yönelik toplumsal eleştiri yapmış, insanların tutumlarını sarkastik bir dil kullanarak farklı yönleri ile mercek altına almıştır. II. Dünya Savaşı'nda Almanya'da yaşanan acıları, baskıları, kimliksizleştirilen ve nazileştirilen insanların dönem koşullarına uygun biçimde romanda yansıtmıştır. 1940'lı yıllarda Berlin'de yaşayan karıkocanın, oğullarının savaşta ölmesi ile birlikte Nazi rejimine karşı başlattığı savaş romanda anlatılmıştır. Bu çift, insanları bilinçlendirmeyi hedefleyip uğraşsalar da çabalarına karşılık bulamamışlardır. Çünkü toplumdaki insanlar korkmaktadırlar ve Nazi yönetimi tarafından baskı altında tutulmaktadırlar. Bu korku ve baskı insanların kendilerine yabancılaşmasına, yaşananlara sessiz kalmalarına ve suçluların cezасız kalmasına sebep olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Hans Fallada, Alman Edebiyatı, Edebiyat Sosyolojisi, Roman İncelemesi, Nasyonal Sosyalizm

ABSTRACT (ENGLISH)

World War II and Hitler have brought severe consequences for many countries, as well as for Germany which started the war. The tragedy of the German people was often overshadowed by Hitler. The experienced economic crisis, the totalitarian regime of Hitler who came to power by election, and the outbreak of World War II dragged humanity into depression. The aim of the study is to examine Fallada's

novel *Every Man Dies Alone* by considering the historical, social and economic conditions in Germany during World War II. Concordantly, literary sociology has been chosen as the method to deal with the novel. The economic, psychological, and sociological conditions of people in wartime Germany were analysed in the study. In his novel, Fallada discussed the lives of little men, their struggles and rebellion against the order, as well as the deceivers, the corrupt people, the partisans, the non-partisans, the oppressed, and those who tried to kowtow to the system. By doing so, he brought social criticism to the period and examined people's attitudes from different aspects using sarcastic language. In his novel, he portrayed the miseries, oppression, and the people who were subjected to disidentification and Nazification in Germany during the Second World War in accordance with the conditions of the period. The novel depicted the fight against the Nazi regime of a couple living in Berlin in the 1940s after their son's death at war. Even though this couple aimed and struggled to raise awareness, their efforts failed because people were afraid to respond to their efforts as they were restrained by Nazi rule. This fear and oppression caused people to become alienated from themselves and remain silent, and therefore the guilty went unpunished.

Keywords: Hans Fallada, German Literature, Literary Sociology, Analysing of the Novel, National Socialism

EXTENDED ABSTRACT

While post-war writers of German literature confronted the Hitler period in the post-war period, some German writers dared to directly criticize the Hitler regime during the war period. As a result, these authors faced punishments such as exile, imprisonment, concentration camps, and death. Survivors faced many challenges. Among these authors, Hans Fallada criticized the Hitler administration during and after the war. His work titled *Every Man Dies Alone* written in the post-war period, is among his masterpieces. In his novel, in which he criticizes World War II, National Socialism and Hitler, he discusses the rebellion of the little man to the current order, as such, he is known as the *little man's lawyer*. The novel being based on real-life events has helped to reveal the dimensions of the tragedy experienced in the conditions of the period.

The literary product becomes a work of art as a result of the artistic processing of reality. What makes it artistic is the author's artistic touches to the literary work. A number of factors that shape the work of art and guide the artist in this regard can be mentioned. These are the conditions of the period in which the work of art was created, or the period reflected by the work of art. In this context, literary sociology was used in the analysis of the novel *Every Man Dies Alone*. Literary sociology deals with how the conditions of the period affect the literary text and aims to interpret the text within the framework of social processes as a product created by these conditions.

In the novel, in which the conditions that brought Hitler to power are told in a multifaceted way, the situation of Germans who thought against the ideology of National

Socialism during World War II is reflected. It has been discussed that individuals under the spell of National Socialism are unaware of the dangers that await them, and that Hitler, whom the German people elected, prevents their existence. The fear, anxiety and uneasiness of these individuals, their being sent to concentration camps and their fear of execution are described. The disidentification of individuals in the chaotic situation caused by the Gestapo, SS, Hitler Youth and National Socialist Party is another example of difficulties of those days. In a period when soldiers and party members were privileged people and others were underprivileged, individuals tried to benefit from the party, gain privileges and establish good relations with their superiors. At the same time, human life was ignored, people were massacred, and the war brought tears, destruction, famine, and poverty with it. All these caused people to put their fundamental rights and freedoms aside.

However, with the death of their son, the Quangel family declared war on their master, the Führer. In the sociological turmoil of the period, the Quangel couple made a very trivial attempt that would not attract many people's attention, but also would not make them get into trouble, and began to write small anti-Führer and anti-party cards. These cards contained information to rouse people to oppose war. They left them on the stairs and doors of buildings where many people entered and exited. Although they wanted to raise people's awareness, their actions were inefficient. In this novel, in which the struggle of the little man is told, the situation in which the conditions of the period lived the German people is reflected. The reason why the efforts of the Quangel family did not yield results lies in realities, such as the ideology of National Socialism alienating individuals from themselves, alienating non-Germans and those who think differently, under the conditions that brought Hitler to power. Individuals are afraid and watch, in an anxious and intimidated way, the innocent people around them being taken to concentration camps, arrested, and murdered. The Germans, who stand by the tragedy and wait for their turn to come, both condemn themselves to bear the responsibility of a crime and prepare for their own destruction. What can be caused by individuals who are alienated from themselves and lack thinking skills in a corrupt society is clearly seen in the work. In the study in which this novel is discussed, attention is drawn to the fact that individuals who lack thinking skills can cause irreversible evils on the basis of intelligence and rationalism, and that they cannot free themselves from responsibility and crime with the understanding of absolute fulfilment of the orders of the authority. The place of the German people's destiny in terms of crime and innocence in the period of National Socialism is presented strikingly.

1. Giriş

II. Dünya Savaşı döneminde insanlık tarihinin en acı olayları yaşanmıştır. Nazi Almanyası'nda yaşayan cesaretli kimi Alman edebiyatçıları savaş döneminde yaşananlara ve Hitler rejimine eleştiri yöneltmeye cesaret edebilmiştir. Bunun sonucunda birçok yazar ölümle karşı karşıya kalmış, hayatta kalanlar sürgün, hapis, toplama kampı ile cezalandırma gibi birçok zorlukla yüz yüze gelmiştir. Bu yazarlar arasında yer alan Hans Fallada, savaş döneminde ve sonrasında Nasyonal Sosyalizm rejimine eleştiri yöneltmiştir. II. Dünya Savaşı'nı, Nasyonal Sosyalizm'i ve Hitler'i eleştirdiği romanlarında küçük insanların mevcut düzene başkaldırıları ele almıştır. Çünkü o, küçük insanların sözcüsü olarak tanınmaktadır. *Köylüler Kodomanlar ve Bombalar (Bauern, Bonzen und Bomben, 1931)*, *Küçük Adam Sana Ne Oldu (Kleiner Mann-Was nun?, 1932)*, *Ayyaş (Der Trinker, 1950)* gibi eserler onun ses getiren romanları arasında yer almaktadır. Bunun yanında bu çalışmaya konu olan ve ölümünden önce kaleme aldığı *Herkes Tek Başına Ölü (Jeder stirbt für sich allein, 1947)* adlı eseri de onun en çok bilinen romanlarından birisidir. Savaşın bitiminden sonra kaleme aldığı romanın Otto ve Elise Hampel isimli çiftin başından geçen gerçek bir yaşantıdan yola çıkılarak yazılması dönem koşullarında yaşanan trajedinin boyutlarının gözler önüne serilmesine yardımcı olmuştur. Bu bağlamda romanda küçük insanların Hitler Almanyası'nın yozlaşmış düzeninde gösterdikleri varoluş mücadelesi anlatılmıştır.

Berlin'de yaşamakta olan Otto ve Elise Hampel, birçok diğer işçi gibi büyümekte olan III. Reich'in gölgesinde köle gibi çalışmaktaydılar. Elise'nin erkek kardeşinin savaş alanında ölmesi ile birlikte eğitimsiz ve apolitik çifte bir şeyler olur. Onlar halkını anlamsız bir savaşa kurban eden rejime karşı direnmeye karar verirler. İki yıl boyunca Führer¹'e karşı uyarılarda buldukları ve direnmeye çağırdıkları kartpostallar yazarlar. Bulan kişilerin savaşı devam ettirecekleri umuduyla Berlin'deki kamuya açık alanlara kartları bırakırlar. İki yıl sonra Otto ve Elise Hampel çifti bulunup tutuklanırlar ve Nisan 1943'te hapisanede idam edilirler (Skagegard, 2014). Fallada, bir Gestapo² dosyası ile onların kaderinden haberdar olur. Bunun üzerine 1946 yılında son romanını yazar ve Nazi dönemi Berlin'inde yaşayan insanları tasvir etmeyi başarır. Hampel çiftinin yaşadıkları romanda Otto ve Anna Quangel karakterleri aracılığı ile ele alınmıştır. Romanın gerçek bir hikâyeden esinlenilerek kaleme alınması ve romanda anlatılanların tarihsel bir arka plana sahip olması nedeniyle yorumlama sürecinde dönemin sosyal ve tarihsel arka planını gözetten bir yöntem olan edebiyat sosyolojisinden faydalanılmıştır.

1 Adolf Hitler'in III. Reich dönemindeki otoritesini betimlemek için kullandığı "lider" anlamına gelen unvan.

2 Nazi Almanyası Gizli Polis Teşkilatı (Almanca açılımı: Die Geheime Staatspolizei).

2. Yöntem: Edebiyat Sosyolojisi

Edebiyattan bahsedilince ilk akla gelen kavramlar yazar ve eserdir. Ancak yazar ve eser kendi kendine ortaya çıkmamıştır. Yazar, eseri kaleme alırken çevresinden bağımsız değildir. İçinde yaşadığı toplumsal çevre, politik, ekonomik ve coğrafi koşullar eseri oluşturma sürecinde yazara etki etmektedir. Edebiyat toplumdan uzak olamayacağı için konuyu irdelerken bu şartlar bir bütün olarak dikkate alınmalıdır. Bu noktada edebiyatın ve toplumun ayrılmaz olduğunu dile getiren edebiyat sosyolojisi kavramına göz atmakta fayda bulunmaktadır (Öztürk ve Yeşilyurt, 2015, s. 100-101). Edebiyat ürünü gerçekliğin sanatsal olarak işlenmesinin sonucunda sanat eseri özelliği kazanmaktadır. Edebiyat ürününü sanatsal kılan bir sanatçı olarak yazarın sanatçı dokunuşlarıdır. Sanat eserini şekillendiren ve sanatçıyı bu konuda yönlendiren birtakım etkenlerden söz edilebilir. Bunlar sanat eserinin ortaya konulduğu dönemin koşullarıdır. Ecevit'e (2001) göre sanat eseri içinde bulunduğu koşulların ürünüdür, sanatçı da eserini içinde yaşadığı tarihsel zaman diliminin estetik değer ölçütleri kapsamında şekillendirir. Dönemin egemen gerçeklik anlayışı sanat eserini konu ve biçim noktasında şekillendiren temel belirleyici unsurdur (s. 17-18). Bu noktada sanata karşı duyarsız kalmayan sosyolojinin, toplumu anlamlandırmada başvurduğu sanat dallarından birisi de edebiyattır (Ekinci, 2017, s. 88). Edebiyat ve sosyoloji karşılıklı ilişki içinde olan ve birbirini etkileyen iki kavramdır (Uluç, 2010, s. 90). Konu, teknik ve biçim bakımından farklılaşan edebiyat eserleri, "estetik" amaçlarının bulunması dolayısıyla muhataplarının doğrudan insan olmasını sağlar. İnsanı ilgilendiren her şeyin sosyolojinin inceleme konusu olması nedeni ile edebiyat eseri de bu inceleme konusu içinde yer alır. Sosyolojinin ilgi alanında insanın konulaştırılması, onun toplumdaki yeri ve yaşadığı çevrenin ele alınması bulunur. Yeni alt dalların oluşmasını sağlayan eserlerdeki bu iç içe geçmişliktir. Bu durum edebiyat sosyolojisinin ortaya çıkmasını sağlamıştır (Can ve Özbay, 2014, s. 64).

Edebiyat ve toplum ilişkisi ele alınırken, edebi eserin toplumsal olayların yansıması ve belgesi olduğu önceden kabul edilir. Bu durum sosyal tarihin ana hatlarının meydana çıkarılmasında etkilidir. Araştırmacının belirli bir motifi bir dönem kapsamında inceleme alanı yaptığı çalışmalar oldukça yaygındır (Cuma, 2009, s. 87). Edebiyat bilimi çok boyutlu edebiyat olayının tamamını; bu bilimin bir dalı olan edebiyat sosyolojisi edebiyat olayının bütünlüğünü dikkate alarak bu olayın sosyal yönünü, edebiyat olayı ile toplumsal hayat arasındaki karşılıklı ilişkiyi inceler (Kösemeihal, 1964, s. 10). Edebiyat sosyolojisinin temel dayanaklarından birisi edebiyatın ve sosyolojinin birçok ortak kaynağının olmasıdır.

Edebiyat ve sosyolojinin ortak kaynaklarından en önemlisi toplum ve toplumsal normlardır. Edebiyat bir sanat dalı, sosyoloji ise bir bilimdir. Edebiyat sübjektiftir, çünkü kurguya dayanır. Ancak bu kurgusalılık doğrunun farklı bir anlamda dile gelişidir. Çünkü sanat sayesinde dünyanın özel bir varoluşsal algılanışı gerçekleşir. Bu noktada asıl amaç bireyleri çevreleyen dünyanın gizemlerini açıklığa kavuşturmaktır (Cuma, 2009, s. 92-93). Edebiyat eserleri üretildiği toplumundan ayrı değerlendirildiğinde tam anlamıyla yorumlama söz konusu olamaz. Edebiyat eserinin üretildiği ortam onun anlam kazandırdığı yerdir. Çeviri eserlerin farklı bir dile aynı şekilde yansıtılamaması bunun kanıtıdır. Eserde anlatılan bir nesne ya da imge yazarın içinde bulunduğu toplumda gözlemleri yoluyla ulaştığı şeylerdir. Edebiyatın toplumla doğrudan bir bağı bulunur. Bir eser ortaya konulmuşsa bu bir birey için değil kitleler için yazılmıştır. Toplumdan haberdar olmayan bir yazarın eserler yazmasının ve toplumdan izole bir ortamda kendini geliştirmesinin bir yolu yoktur. Bunun nedeni insanın sosyal bir varlık olması ve çevresi ile sürekli etkileşimde bulunmasıdır (Can ve Özbay, 2014, s. 64). Eserlerde sosyal zeminin en önemli bölümü kişilerin yaşama bakışları ve sahip oldukları değerleridir. Burada işaret edilen, zaman, mekân, olayların yaşandığı dönemdeki politik yapı, kahramanların dili ve üslubu sosyal zemine katkı sağlayan öğelerdir. Bunların iyi irdelenmesi dönemin sosyal yapısının kolaylıkla çözümlenmesinin bir yoludur (Erol, 2013, s. 886).

Edebiyat sosyolojisi, edebiyat içindeki toplumsal, ekonomik ve siyasal şartları kapsamlı biçimde değerlendirerek edebiyatı etkileyen koşulları ve etkileşimleri ele alır. "Yazarın toplumsal koşullardan bağımsız olmaması" edebiyat sosyolojisinin ana hareket noktasıdır. Yazar eserde yaşadığı ya da anlattığı zamanın ekonomik durumunu, toplumdaki insanların statülerini, toplumsal problemleri, söz konusu zamanın popüler kültürel özelliklerini, dünya görüşünü ve eğitim seviyesini yansıtır (Can ve Özbay, 2014, s. 62). Sanatkârın toplumsal katılımının söz konusu olduğu edebiyat sosyolojisinde yazar, eserinde bireysel veya toplumsal düşüncelere, sosyal hayatı etkileyen başlıca sorunlara ayna tutar. Bu noktada sosyolojik edebiyat incelemesi önemli ölçüde betimleyicidir ve genel olarak durum tespiti üzerine yoğunlaşır (Erol, 2013, s. 885).

Edebiyat sosyolojisinin konusu edebiyat ve toplum arasındaki karşılıklı ilişkidir. Bu karşılıklı ilişki modern toplumun ortaya çıkması ile görünür olmuştur. Farklı sosyal grupların ve bunlardan ortaya çıkan problemlerin farkına varılması ile birlikte edebiyatın farklılaşması başlamıştır. Bu, edebiyat ve toplum arasındaki ilişki ile ilgili soruyu tekrar kışkırtmıştır. Edebiyatın farklılaşması edebiyatın farklı tasavvurlarının yan yana gelmesi olarak anlaşılabilir. Ancak muhalif edebiyat düşüncelerinin aynı zamanda var olması bir

gerilim alanı ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda edebiyat sosyolojisinin ortaya çıkışı edebiyatta toplumsal olanın keşfinin başlangıcı olarak görülebilir. Modern toplumun ortaya çıktığı 19. yüzyılın Avrupa metropollerinde edebiyatta toplumsalın keşfinin tarihi başladı. Londra, Paris ya da Berlin gibi büyük şehirlerde yalnızca politik güç, sermaye ve kültür yoğunlaşmadı, aynı zamanda büyüyen endüstrileşme ve işgücü ile birlikte yeni politik güçler de ortaya çıktı. Toplumsal gelişmeler yaşandı ve yansımaları sosyal sorunlarda buldu. Sosyal sorun modern toplumun söylemsel ifadesidir (Magerski ve Karpenstein-Eßbach, 2019, s. 9-10). Ancak tüm bu yaşananlara karşın edebiyat sosyolojisinin ortaya çıkmasının tarihsel açıdan geciktiği söylenilebilir. Kösemihal'a (1964) göre edebiyat sosyolojisinin doğmasını geciktiren nedenleri dört grupta toplamak mümkündür. a) Bu nedenlerden ilki toplumsal zümredir. Bu gerekçede sanatın toplum tarihinde içerik açısından yer edinmediği, ondan bağımsız olduğu ve türsel tarih olarak geliştiği savunulmaktadır. Bu bağlamda bir edebiyat sosyolojisinin kurulması da söz konusu olmamaktadır. b) İkinci nedene göre edebiyat bir toplumun kendi bilincine varmasını sağlar. Bu bilince ulaşma durumu da çoğunlukla yıkıcıdır, diğer bir deyişle toplumun düzeni açısından korkuludur. Bu nedenle bu görüşü savunanlar edebiyatı yok saymışlar ya da toplumsal yaşamla ilgisi olmayan bazı dahice ya da çocukça hayaller, taşkınlıklar olarak göstermeye çabalamışlardır. c) Bir diğer neden göre kendisini aydınlatacağı için toplumun edebiyatın aydınlanmasına karşı olması, edebiyatçılara da etki etmiş, onlar da kendilerinin toplumsal açıdan aydınlatılmalarından çekince duymuşlardır. Edebiyatın bu aydınlanmamış durumdan hoşlandığı da söylenilebilir. Bu durum toplumsal zümrenin her çeşit düşüncesine olan saygıdan kaynaklanmaktadır. Toplum, düşüncelerinin kestirilememesinden, sırla örtülmesinden; yazarın da deha kuramının gizemli perdesi arkasına saklanmasından; yapının işlenişinin de ilhamın Tanrısal sırrına bürünmesinden hoşlanır. d) Bu engeller bilimsel araştırmaları tamamen önleyememiştir. Ancak bu konuda çalışanlar da edebiyat sosyolojisi olmayacağı düşüncesini benimseyenleri yıldırnamamıştır. Taine, kurmak istediği olgucu gerekirci edebiyat bilimini yazarın temel gücünün açıklanması ve bu gücün ırk, çevre, zaman şartları çerçevesinde gelişmesi temellerine dayandırmıştır. Taine'in edebiyat sosyolojisini kuramamasını o dönemde sosyolojinin henüz emekleme aşamasında olması nedeni ile doğal karşılamak gerekmektedir. Taine en azından gidilecek yolu göstermiş, ama ardından gelenler olayı bütünüyle yalın bir şekilde ele almışlardır. Bu nedenle edebiyat sosyolojisi olmayacağı düşüncesinde olanları cesaretlendirmişlerdir (s. 10-11). Tüm bu nedenlere karşın edebiyat sosyolojisi ortaya çıkmış ve edebiyat topluma ilişkisi bağlamında inceleme konusu yapılmıştır.

Edebiyatı toplumla ilişkisi açısından ele alanların başında Marxçılar yer alır. Marx'a göre edebiyat eserinin temel ölçütü toplumsal gerçekliğe sadık kalmasıdır. Buna sosyalist gerçeklik kuramı denir. Bu kurama bağlı çalışanlar arasında en ilginç olanı Frankfurt Okulu'dur. Bu okulun önde gelen temsilcisi Lukacs çeşitli eserlerin çözümlenmesinden hareketle dünya görüşlerinin bir tipolojisini oluşturmaya girişmiştir (Kösemihal, 1964, s. 11). Güllülü'ye (1988) göre Georg Lukacs edebiyat sosyolojisi kavramını edebiyatın toplumsal bakımdan eleştirisi anlamında "Sosyolojik Edebiyat Estetiği" kavramıyla değiştirmiştir. Lukacs sanat eserinin sadece içeriğinin açıklanmasının sosyolojik sanat anlayışına aykırı olduğunu savunur. Ona göre edebiyatta ve sanatta toplumsal olan şey biçimdir. Biçim sanatçıyla toplum arasındaki başlıca bağlantıdır. Frankfurt Okulu'nun ikinci düşünürü Lucien Goldmann'a göre edebiyat, belirli bir grubun kolektif düşüncesinin bireysel bir bilinç vasıtasıyla biçimlenmesidir. O, toplumsal grupları ve kolektif bilinci ikiye ayırmaktadır. Buna göre bir tarafta aile, meslek grupları gibi gruplar bulunmaktadır. Bu grupların davranışları, toplumsal yapıda yalnızca belirli konuların daha uygun duruma getirilmesine yönelir. Bu gruplarla ilgili bilinç Goldmann tarafından "İdeolojik Bilinç" olarak betimlenir. İdeolojik bilinçte ön planda olan şey maddi çıkarlardır. Diğer taraftan her toplumun içinde maddi çıkarlarla bağı bulunmayan, bilinçleri insanların birbirleri ile ilişkilerine, doğa ve insan arasındaki ilişkiye yönelen, bu ilişkilerin yeniden düzenlenmesini ya da korunmasını hedefleyen gruplar bulunmaktadır. Bu gruplarla ilgili bilinç Goldmann tarafından "Dünya Görüşü" olarak adlandırılmaktadır. Frankfurt Okulu'nun bir diğer düşünürü Theodor Adorno'ya göre sanat bir yanıyla topluma bağlı, bir yanı ile bağımsızdır. Sanatla toplumsal düşünceyi ayırmakta ve düşüncelerini bu ayırımla temellendirmektedir. Adorno bir eserin estetik yapısının araştırma konusu yapıldığı sürece, edebiyat sosyolojisi yerine sosyolojik edebiyat estetiğinden bahsetmek gerektiğini savunur. Ona göre gerçek ve büyük sanat her zaman topluma karşı çıkar (s. 45-48).

Frankfurt Okulu'nun ev sahipliğinde 1970'lerde edebiyat ve sosyoloji arasındaki ilişki ile ilgili araştırmalar yapılmıştır. Hegel'in düşünceleri ile başlayan, Lukacs, Adorno ve Benjamin gibi kuramcılarla şekillenen edebiyat sosyolojisi, edebi incelemelere yeni bir anlam yüklemiştir. Edebiyat sosyolojisi edebi eseri tarihsel koşulları ön planda tutarak ele alır ve o koşulların yarattığı toplumsal gerçekliği eserde açığa vurmayı amaçlar. Bu şekilde eserin sosyolojik yapısının okurun ilgisine sunulması sağlanır. Edebiyat sosyolojisi edebi metinlere uygulanırken metin içindeki sosyal yapılar edebiyatın sosyal çevresi ile karşılaştırılmaktadır ve edebi eserlerin sosyal koşullardan ne ölçüde etkilendiği tartışılmaktadır. Bu anlamda edebiyat sosyolojisi kapsamında siyasi ve ekonomik değişimler, toplumun farklılaşması, toplumsal yapılar, aile yapıları ya da bireylerin tarihsel ve sosyal olaylarla yüzleşmeleri ele

alınmaktadır (Gökgözoğlu, 2017, s. 557). Bu noktada toplumsal gerçekliğin olduğu gibi edebi eserde yansıtılması söz konusu değildir. Çelik'e (2013) göre edebi eser bir toplumsal yapıyı, kabuller zincirini sunacaktır. Eserin sosyal temelini oluşturan unsurlar arasında eserde yer alan karakterler, şair ve yazarların hayata bakış açıları, sahip oldukları değerler de yer alır. Bütün romanlar, hikâye kahramanları ya da şiirin konusu olan kişiler, bireysel ve toplumsal değerleri yansıtırlar. Bu nedenle onlar yazarın belleğindeki toplumsal birikimlerin izlerini taşırlar (s. 63). Yazar, içinde bulunduğu toplumun ve çağın ruhunu kendi süzgecinden geçirir ve yaratıcı gücüyle eserinde sunar. Gerçekten var olan bir şeyi sunsa bile bu, gerçekliğin tamamen aynısı değil, sanatsal ve edebi bir betimlemedir. Kendi tarzına sahip olan yazar edebiyatın yöntemleriyle anlatısını gerçekleştirir. Sosyoloğun işi burada başlamaktadır. O bir anlamda yazarın yaptığı işi tersinden yapar. Onun çalışması neticesinde ulaştığı toplumsal olanla, yazarın hareket ettiği toplumsal olan aynı değildir. Eserden geriye doğru giderek onda edebi olarak dile getirilen toplumsal olanı sosyolog, bilgisel biçimde ortaya koyar (Soykan, 2019, s. 9-10). Yazın ürünü toplumu etkileme, insanlar üzerindeki etkilerini araştırma açısından bir sosyoloğu ilgilendirir ya da söz konusu sosyolog, yazın ürününü malzeme olarak kullanarak uzmanlık alanında oluşan birçok soruyu çözümlenmeye çabalar. Yani bir tarihsel olayı, sosyal çalkantıları ya da bir insanın yaygın ruh hali durumlarını ele almaya yazın ürünü ortam sağlayabilir. Mesela yarının insanının, geçmişi tarih kitaplarından çok, edebi eserlerden öğreneceği söylenebilir (Özbek, 2007, s. 6). Ancak "Edebiyat, tarihsel-sosyolojik sorunlara çözümçül bir biçimde yaklaşmaz buna "nasıl olduğu" konusunda bir bakışla yaklaşır. Edebiyatçı, olaylara bir bilim adamı yöntemiyle yaklaşmaz zaten öyle yaklaşması da beklenemez. O sadece bir öneri, bir açıklama ya da bir bakışla durumlara, olaylara katkıda bulunur" (Can ve Özbay, 2014, s. 65). Yazıldığı dönemin tarihsel bakış açısının dikkate alınması eserin anlaşılır kılınması için önemlidir. Bu bağlamda konu ile ilgili Bülbül (2018) şunları dile getirir:

Yorumcu dönemsel algıların ortak kodu ile kendi niteliklerini sentezleyerek metnin dokusunu çözümler. Metnin oluştuğu tarihsel koşullar, yorumlama süreçlerinde gözden uzak tutulmamalıdır. Metnin kök anlamı, daha sonraki dönemlerde yorumlanması süreçlerinde zedelenmeden; yeni anlam katmanlarına açık biçimde yeniden boyutlanabilmektedir. Bu boyutlanma ile metnin kök anlamı kaybolmaz; aksine yeni içeriklerle dönemin algı kuşağına ve idrakine çok katmanlı değerler katar. Kök anlamın ana damarı metindir. (s. 82)

Anlam kendi kuşağında değerlendirilecek olursa, sadece kök ortamın ilerisinde ya da sadece şimdiki ortamında değerlendirilmesi doğru değildir. Tarihsel arka planı ve

şimdinin dönemsel algısı arasında bir bütün olarak değerlendirmek daha uygundur. Metnin anlam uzantısının kökeni geçmişin argümanları ile ve dalları da günümüzün algılanışı ile bütün halinde anlamlı zemine konabilir (Bülbül, 2018, s. 77). Bu durumda metnin kök anlamına ve bunun dallarına ulaşmada yöntem olarak sosyolojik bakış açısının seçilmesi edebiyat eserinin yorumlamasının sağlam bir temelde yapılmasını sağlayacaktır. “Edebiyat sosyolojisi, edebiyatın ve sosyolojinin metotlarından yararlanan bir disiplindir. Edebiyat tarihini toplumsal koşullara dayandırır ve edebiyatla sosyoloji arasındaki karşılıklı ilişkiyi aydınlatmaya çalışır” (Cuma, 2009, s. 92). Moran (2002) sosyolojik eleştirinin edebiyatın toplum içinde olduğu ve toplumun bir ifadesi olduğu düşüncesini benimser. Yazarı, eseri ve okuru sosyal koşullar belirlediğinden yapılması gereken bir bilim adamı gibi hareket ederek ve bu koşullara yoğunlaşarak sanat ile ilgili problemleri tartışmaktadır.

Bu anlamda edebiyat ve edebi metinler toplumsal ve kültürel bağlamlarında ele alınmalıdır düşüncesini savunan edebiyat sosyolojisi önemlidir. Edebiyat ve toplum arasında var olan bağlantının altı çizilmelidir. Edebi metinlerin incelenmesinde toplumsal olandan faydalanılabileceği gibi toplumsal olanın izah edilmesinde edebi metinlerden faydalanılması yeni fırsatlar yaratacaktır. Bu ilişki iki farklı düzlemde geçerlidir. Birinci düzlemde edebi metinlerin veya edebi akımların toplumsal ve kültürel olanla ilişkisi incelenirken, ikinci düzlemde edebiyatın toplumsal kurum olarak diğer toplumsal kurumlarla ilişkisi mercek altına alınır (Kırtıl, 2012, s. 292). Sosyolojik edebiyat incelemesi edebiyatın kendi başına var olamayacağını savunur. Toplum içinde doğan edebiyat toplumun bir ifadesi olarak görülür. Yazarı, eseri ve okuru belirleyen toplumsal koşulların dikkate alınması ve sanatla ilgili problemlerin açıklığa kavuşturulması gereklidir. Bunun yanında sosyolojik eleştiri eseri ortaya çıkaran nedenlere de eğilir (Cuma, 2009, s. 87). “Bu bakımdan edebiyat sosyolojisi, yazarların hangi değerlere göre yazdıklarını, dönemin değer ve anlam algısına nasıl bir yenilik getirmiş olduklarını, hangi okur kitlesine hitap ettiklerini ve bunları yaparken nasıl bir edebi tutum sergilediklerini sorunsallaştırmaktadır” (Ekinci, 2017, s. 89).

Edebiyat sosyolojisinin işlevi modern toplumun ve onun kültürünün anlaşılmasına katkıda bulunmasında yatar. Bir kez ortaya atılan edebiyat sosyolojisi ile ilgili soru ve problemler tarihsel olarak geriye doğru anlamlı ve analitik enstrüman olarak verimli hale getirilebilir. Bu bağlantıları anlama ödevini toplum ve kültür bilimleri ile paylaşır. Toplum bilimleri sosyal biçim ve düzenleri, kültür bilimleri sembolik biçim ve düzenlemeleri dikkate alırken edebiyat sosyolojisi ikisi arasında köprü kurar. Onun özgün başarısı sosyal ve sembolik düzen arasındaki bağlantının kanıtlanmasında yatar. Edebiyat dile bağlı

olduğu için özel bir biçimde sunulur. Eğer tek bir insan olsaydı ne levhalar ne de dil ve yazı olurdu. Bunların olduğu yerde onların anlam ve varlığı başkalarının davranış ve varlığı ile ilgilidir (Magerski & Karpenstein - Eßbach, 2019, s. 3). Dil ve yazıya anlam katan başka insanların davranış ve varlığı, içinde buldukları dönemin koşullarına göre değişebilmektedir. Bu noktada kurgusal olarak yazıya dökülen dönemsel gerçekliklerin tamamen anlaşılabilmesi için metinde anlatılan zamanın tarihsel olgularının ve sosyolojik durumunun bilinmesi gereklidir. Edebiyatın ve sosyoloji, tarih gibi diğer sosyal bilim dallarının araştırma konusu yapılan durumları anlamlandırmada birbirlerinden faydalandığı gerçekliği unutulmamalıdır. Bu nedenle *Herkes Tek Başına Ölüyor* romanının edebiyat sosyolojisinin bakış açısı ile yorumlanması, metnin uygun biçimde anlaşılmasını mümkün kılacak, romandaki yoruma açık alanları anlamlandırırken dönemsel algıların ve tarihsel arka planın dikkate alınmasını sağlayacaktır.

3. Romanın İncelenmesi

Versay Antlaşması (28 Haziran 1919) Alman toplumunda hayal kırıklığına neden olmuş, antlaşmanın içerdiği koşullar haksızlığa uğramışlık hissine ve öfkeye sebep olmuştu. Almanya'nın bir dünya devletinden Avrupa kıtasına kısırlanmış ve kuşatılmış bir ülkeye dönüşmesini kimse kabullenmek istememiştir (Asker, 2012, s. 54). Almanya I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkmış, siyasi çalkantılar ve istikrarsızlıklar, 1923 ve 1929 yıllarında yaşanan ekonomik krizler halkın devlete karşı güvensizlik duymasına neden olmuştur. Bu nedenlerden ötürü geniş halk kitleleri Nasyonal Sosyalistleri desteklemeye başlamıştır. Nasyonal Sosyalistlerin ideolojik söylemleri Antisemitizm, Komünizm ve Sosyalizm karşıtlığı üzerine kurulmaktaydı (Tuncer, 2017, s. 14). "Nasyonal Sosyalizm; orta çağdan beri özgün şartlarda gelişen Alman ulusal karakterinin ve 19. yüzyılın başlangıcında dünya sahnesine çıkan ve oluşumundan itibaren ırkçı karakterde gelişen Alman milliyetçiliğinin, 20. yüzyıla devreden romantik mirası üzerine oturmuştu" (Asker, 2012, s. 56). Bunun yanında Nasyonal Sosyalizm, ekonomik bunalımda, çoğunluğu işsiz yığınların şaşkınlığında, geleneksel partilerin güçsüzlüğünün neden olduğu bıkkınlıkta ilk siyasal temelini bulmuştur. Aynı zamanda liderlerinin güçlülere çözüm bulmadaki yetersizliklerinden usanmış işçi yığınlarının bir kısmı tarafından desteklenmiştir. Nasyonal Sosyalizm, savaş, savaş sonrası, enflasyon ve ekonomik bunalım sarsıntıları esnasında proleterleşmiş ve hem milliyetçilik parolalarına hem de Nasyonal Sosyalizm'in savunduğu özel mülkiyete bağlı demagojik bir programdan faydalanmıştır. Nasyonal Sosyalizm'i iktidara getiren siyasal konjonktür ekonomik konjonktürden ayrı tutulamaz, ancak ekonomik konjonktürün yanında başka faktörler de onların iktidara gelmesinde etkili

olmuştur. Nasyonal Sosyalizm 1918 yenilgisi sonrasında, hem bu yenilgiye karşı ortaya çıkan, hem de devrimci işçi hareketine karşı doğan Almanya'daki birçok hareketten biri olmuştur. Demek ki Nasyonal Sosyalizm Versay Antlaşması'nın alçaltmalarına ve bu durumu kabullenen politikacılara karşı bir protesto hareketi olarak başlamıştır. Bu hareket aynı zamanda Almanya'nın birliği istencini dışı vurmuştur (Bettelheim, 1982, s. 21-22). Bu noktada Nasyonal Sosyalizm'in güçlenmesinin nedeni yaralı Alman halkının söz konusu dönemin koşullarına verdiği tepkilerde aranabilir.

Her yaralı topluluğun içinde önderler ortaya çıkar, öfkeli ve hesapçı bu kişiler, sonuna kadar gidelim söylemlerini savunurlar. Saygının karşıdan dilenilmemesi gerektiğini, bunun onlara dayatılmasını savunurlar. Zafer ya da intikam vaat ederler, zihinleri ateşlerler, artık savaşın başlaması için dekor hazırdır. Ötekiler bunu hak etmişlerdir, eski zamanlardan beri çektirdikleri zihinlerdedir (Maalouf, 2012, s. 27-28). Tüm bu yazılanlar Hitler'i iktidara getiren Almanya'da gerçekliğin toplumsal formlarına işaret eder. 1933 yılında Almanya'da Hitler seçimle iş başına geldiğinde artık hem Almanya'yı hem de tüm dünyayı kederli günler beklemektedir. II. Dünya Savaşı döneminde yaşananlarla yüzleşmek savaş sonrası dönemin temel motifleri arasında yer almaktadır. Bu bağlamda bu konularla sığacı sığacına ilk hesaplaşmaya giren yazarlar arasında Fallada yer alır. Suçlu ve masum kavramlarının tanımı romanda karmaşık bir görünüme girmektedir. Ekonomik krizden ve I. Dünya savaşının sonuçlarından kaçan insanların Naziler'in eline düşmesi, onların zulüm, şiddet, baskıları ve toplumdaki yozlaşma romanda ayrıntılı olarak işlenmiştir. Fallada, savaşı, ölümleri, yıkımları, Yahudi düşmanlığını, Hitler'i ve Nasyonal Sosyalizm ideolojisinin dönem koşullarındaki etkisini toplum, aile ve birey ekseninde tartışmaktadır. Bu bağlamda romanın merkezinde savaş ve Hitler rejimi eleştirisinin yanında, bunların toplumu nasıl etkilediği, aile trajedileri, ekonominin bozulması, bireylerin ikilemleri ve buhranları da ele alınmaktadır. Savaş döneminin hayret verici gerçeklikleri, roman kurgusunda akılda kalıcı betimlemeler ile okuyucuya sunulmuştur. Ayrıca bu dönemin klişe olaylarının, karakterlerin psikolojik ve duygusal gerilimleri ile betimlenerek okuyucuya aktarılması romanın öne çıkan özelliklerindedir. Roman bu haliyle Hitler rejiminin güçlenmesinin suçlusunu, sorumlusunu ve kurbanı olarak Almanları çok yönlü ele almaktadır.

Roman Nazi Almanyası döneminin sosyal yapısı hakkında ipuçları vererek başlamaktadır. Partiyeye üye olmanın gereklilik haline geldiği bu dönemde partiden istifa etmenin işten atılma, toplama kamplarına gönderilme gibi sıkıntılı durumları beraberinde getirmesi Nazilerin nüfuz arttırma çabası olarak okunabilir. Güçsüz ve savunmasız durumdaki farklı düşünen bireyler, sırf onlar gibi düşünmediklerinden Nasyonal Sosyalizm

rejiminin dayatmalarına maruz kalmıştır. Bunun yanında onlar gibi düşünmeyip tarafsız kalarak onların safında olmayanlar da baskı görmüşlerdir. Çünkü onlar tektipleşme önünde duran engeller olarak algılanmışlardır. Romanda geçen olaylar dönemin tarihsel gerçekliğine uygun düşecek biçimde tasarlanmıştır. Yazar yaşananları romanda tüm çıplaklığı ile gözler önüne sererken karakterlerin dünyası yaşadıkları dönemin sosyal, psikolojik ve ekonomik durumunu yansıtmaktadır. Dönem koşullarında şoven bir anlayışı benimseyen Nasyonal Sosyalizm ideolojisi korku ile insanları sindirmekte, tektipleştirme amacıyla toplumdaki farklı sesleri yıldırıp bastırmaktadır. Olup bitenleri kabullenmekten başka seçeneği kalmayanlar, Hitler ideolojisi tarafından sömürülmektedir. Bu tür gerçekliklerin kurgulandığı romanda II. Dünya Savaşı döneminde Berlin’de yaşamakta olan Otto ve Anna Quangel’in yaşadıkları anlatılmaktadır. Normalde yeksenak bir hayatı seven Otto Quangel aynı şeylerin olmasını isteyen ve sakinliği seven biridir. Güvenilir ve çalışkan elemanlardan birisi olan Otto yaşlılığı için para biriktirmiş, başına bir şey gelmeyeceğini düşünmüştür. Eşi Anna Quangel kocasına kıyasla emirleri uygulamaya daha yatkındır ve o da ilk zamanlarda Hitler döneminin düzenine uyum sağlamıştır. Başlarda her şeyi çok farklı yorumlayan Otto’ya göre Hitler yapılan haksız uygulamalardan habersizdir ve etrafındakiler ona gerçeği söylememektedir. Otto’nun böyle düşünmek için yeterli nedeni vardır. Quangel ailesi 1930’lu yıllarda küçük marangoz atölyesi iflas ettiğinde Hitler’in onları bataktan kurtaracağına inanmıştır. Otto Quangel 4 yıl işsiz kaldıktan sonra 1934 yılında bir fabrikada ustabaşı olarak işe başlamıştır. Quangel ailesi ekonomiyi Hitler’in canlandığı düşüncesini benimsemiş, ancak partiye üye olmamıştır. Buna karşın zamanla yaşam değişmeye başlamıştır. Otto, çalıştığı fabrikada partiye üye olanlar ve olmayanlar arasında eşitsizliği fark etmiştir. Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi o dönemde her şey anlamına gelmektedir, üye olmayanlar ise birer hiçtir. Otto haksızlığa hep karşı olmasına rağmen işini kaybedeceğini bildiğinden çevresinde yaşanan haksızlıklara ses çıkaramamaktadır. Quangel ailesi toplumsal yaşamda sesini yükseltip sivrilmeyen, yaşananlara şahitlik ederek yaşamlarını sürdürmektedir. Korkan, ürken Quangel ailesi rahatının bozulmaması adına çevrelerindeki baskı, şiddet ve nefrete kayıtsız kalmaktadır. En ufak bir itirazı düşünmeye bile cesaret edememiş, huzursuz edici bir durumla karşılaşmamak için iş yaşamında entegre bir tavır takınmışlardır. Böyle bir tavır ile Otto, Nasyonal Sosyalizm rejiminin fabrikalarında Hitler’e başarılı bir şekilde hizmet etmiştir. Onlar ne kadar farklı düşünseler de Hitler’e ve Alman halkına sadakatlerinin belirtisi olarak sistemin işleyişine katkıda bulunmak zorunda kalmışlardır. Yaşananların, Almanya’daki insanların gözünde gerekçelendirilmesi için Nasyonal Sosyalizm gerekli argümanları sunmuştur.”Nasyonal Sosyalizmin ideolojik propagandaları kendinden olmayanları etkisiz hale getirmek üzere kurgulanmış söylemlerle örüldü.

Nazi ideolojisinin iki önemli bileşeninden biri antisemitizm bir diğeri yaşam alanı (*Lebensraum*) yani Alman halkının refah içinde yaşayabileceği topraklar olmuştur” (Tuncer, 2017, s. 129). 1933 yılında iktidara gelmesi ile birlikte Hitler ülkeyi yıkıma götürecektir. Halkın birliğini sağlamak için rejim toplum düzenine zararlı olabileceğini düşündüğü insanları yasalar ile baskı altında tutmuştur. En büyük düşman olarak görülen Yahudiler sosyal yaşamdan çıkarılmaya çalışılmış, toplama kamplarında ölümle baş başa bırakılmıştır. Naziler bunların yanında ideolojilerine ters düşen bütün kesimleri ötekileştirme veya sürgün ile etkisiz hale getirmeye çalışmıştır (Tuncer, 2017, s. 14). 1933-1945 yılları arasında Hitler politik ve dünya görüşü kendine aykırı olanların ve Yahudilerin yok edilmesi amacıyla çoğunluğu Polonya’da olmak üzere toplama kampları inşa ettirmiştir. Bu kamplar Avrupa’daki Yahudi sorununun nihai çözümü olarak görülmekteydi ve toplama kamplarında uygulamaya konan terör yöntemleri eşi benzeri olmayan nitelikteydi (Çöktü, 2016, s. 416). Bu dönemde antisemitizm bakış açısıyla Yahudiler dışlanıp ötekileştirilmiş, toplama kamplarında ölüme gönderilmişlerdir. Bunun yanında Hitler Alman halkının yaşam alanını genişletmek amacıyla öncelikle komşu ülkelere ve Avrupa kıtasına sonrasında ise tüm dünyaya karşı saldırgan bir politika benimseyerek II. Dünya Savaşı’nın başlamasına neden olmuştur. Çöktü’ye (2016) göre Almanya’daki Adolf Hitler rejimi ile başlayan II. Dünya Savaşı sırasında dış güçlerle savaşılırken, ülke içinde de adeta bir iç savaş yaşanmıştır. Bireylerin birbirlerini ihbar etmeleri ve birbirlerine ihanet etmeleri, bireylerin işkencelere maruz kalması neticesinde insanlar ölmüş, haksızlığa uğrayan insanlar direniş göstermiştir (s. 412).

Söz konusu savaş döneminin anlatıldığı romanda bireysel yaşamların önemsizleştirildiği, Hitler ve ideoloji için çalışmanın yegâne amaç olduğu, tüm toplumsal yaşamın buna göre şekillendiği bir tablo sunulmaktadır. Hitler, SS³ ve Gestapo’nun bir taraftan nazileştirdiği diğer taraftan şiddete maruz bıraktığı Almanların durumu ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Bunların ötesinde romanda dönemin sosyo-ekonomik durumu, Hitler’i iktidara getiren koşullar ve sonrası açıkça ele alınmıştır. Çocukları Hitler rejiminin askerleri olarak ülke dışındaki cephelerde savaşan Almanların yaşadığı çelişkili durum romanda sunulan bir diğer unsurdur. Anlatılanlar, insanlığın darboğaza düştüğü anda küçük insanların başkaldırıları, ödeşme ve sorgulama çabasının ta kendisidir, savaşın ve Nasyonal Sosyalizm rejiminin bireyleri yıldırmalarına küçük insanların verdiği karşılıktır. Romanda Quangel ailesinin oğullarının ölümü ile Hitler’e karşı tavır içine girmeleri arasında bağlantı kurulmuştur. Oğullarının cephede ölümü ile birlikte Otto ve Anna’nın zihinlerini bir takım düşünceler kurcalamaya başlar, yaşamları değişir. Değişen sadece

3 Nazi Almanyası’nda Koruma Timi (Almanca açılımı: Schutzstaffel).

günlük rutinleri değildir, Führer ile ilgili düşünceleri değişir, kendi gerçekliklerine bakışları farklılaşır, Almanya'nın içinde bulunduğu durumu algılayışları değişir. Bireylerin rejime karşı muhalif duruma geçmeleri aynı zamanda onların yaşamına anlam katmıştır. Quangeller bireysel varoluşlarını dışa vurmak için benliklerinde ilk adımları atmaya başlarlar. Onlara göre Führer oğullarının katilidir. Farklılaşan düşünceleri ile birlikte sisteme hizmet etmek için değersizleştirilen hayatları anlam kazanmaya başlamıştır. Ölüm haberinden sonra ev işlerinden başka düşüncesi olmayan Anna ve politikayla uğraşmayan küçük el sanatkârı baba Otto Quangel Hitler'e savaş ilan eder. Savaşı başlatan Otto, ilk önce işçi birliğindeki görevinden ayrılır, sonra da eşi Nasyonal Sosyalist kadınlar birliğindeki görevinden ayrılır. Ancak bu gibi davranışlar dönem koşullarında çok dikkatli davranmayı gerektirmekte, insanların başını ağrıtabilmektedir. O zamanlarda Otto, Nasyonal Sosyalizm'in coşkusuna kapılmayan nadir insanlardan birisidir. Çevrelerinde olup bitenden uzak kalmak için toplumsal yaşamdan kendilerini çekmişlerdi. Ancak romanda belirtildiği şekliyle anlatmak gerekirse "Kendini toplum yaşamından çekmek bir kurtuluş değildi. Çünkü birey Almanya'nın bir parçasıydı ve Almanya'nın alınyazısına katılmak zorundaydı. Tıpkı gökyüzünden düşen bombaların suçlular gibi suçsuzları da öldürdüğü gibi..."⁴ (Fallada, 2018, s. 336). Aslında bütün bunlar Versay Antlaşması'nın baskılarından ezilen, ekonomik krizden kaçan bir halkın Nazizm'in kurbanları olması dolayısıyla içine düştükleri durumun sonuçlarıdır. Quangeller'in yaşadıkları apartmanda, oğulları SS görevlisi ve kendileri de parti üyesi olan Persicke ailesi oturmaktadır. Bu aile partiye yakın ilişkiler kurmak için çabalamakta, bunun için gereken her türlü yolu kullanmaktadır. Elde ettikleri güçle yaptıkları yasadışı davranışları meşru bir zemine oturtmaktadırlar. Bunun yanında apartmanda Yahudi kadın Sara ve kocası Siegfried Rosenthal yaşamaktadır. Bu aile Yahudiler'e karşı başlatılan ötekileştirme kampanyası nedeni ile tedirgin, huzursuz ve yıpranmıştır, her an edişe ve kaygı içinde yaşamaktadır. Bir gün Bay Rosenthal tutuklanır, eşi ondan haber alamaz ve onunla görüşemez. İlerleyen süreçte Bayan Rosenthal evine gelen polisler tarafından sorgulanırken balkondan düşüp ölür. Quangeller'in apartmanında emekli yargıç Fromm da yaşamaktadır. Elinden geldiğince insanlara yardım eden bu karakter kabuğuna çekilmiş durumdadır ve yaşananlara ses çıkaramamaktadır. Quangel ailesinin romanda çok az kişi ile ilişkisi vardır ve bunlardan birisi oğullarının sevgilisi Trudel Baumann'dır. Onun mevcut yönetime karşı eleştirileri vardır, onlara karşı bir şeyler yapılması gerektiğini düşünmektedir. Quangel ailesinin oğlunun ölümünden sonra Trudel, Karl Hergesell ile evlenir. Hergeseller de Quangeller gibi Almanya'nın kısık sesleri olurlar. Quangeller'in arada sırada görüştüğü bir aile de Anna'nın kardeşi Ulrich'in ailesi Heffkeler'dir. İlk zamanlarda pasifize edilmişlik,

4 Alıntının orijinal eserdeki karşılıkları için bakınız: Fallada, H. (2011). *Jeder stirbt für sich allein*. Berlin: Aufbau Verlag.

köşeye sıkışmışlık, hayatta kalma mücadelesi, tedirginlik ve yaşananlara kayıtsız kalmak Quangeller'in, Hergeseller'in ve Heffkeler'in ortak yönleridir. Ancak oğullarının ölümü ile birlikte Quangeller, efendileri Hitler'e karşı direnmeye karar verirler.

Dönemin sosyolojik çalkantıları içinde Otto çok önemsiz, pek kimsenin dikkatini çekmeyecek, aynı zamanda başını da derde sokmayacak bir girişimde bulunur, Führer ve parti karşıtı küçük kartlar yazmaya başlar. Bu kartlarda insanların savaşa karşı çıkmaları için uyandırıcı bilgiler yer almaktadır. Bunları çok fazla insanın girip çıktığı binaların merdivenlerine ve kapılarına bırakır (Fallada, 2018, s. 160). Çünkü eğer önemli olan karşı çıkmaksa herkes elinden geleni yapmalıdır. Otto'nun ilan ettiği bu savaş iki güç arasında olacaktır. Bir kelime nedeni ile yok olabilecek zavallı küçük işçiler ve Führer, parti, o dev güçlü mekanizma, Alman halkının beşte dördü arasında yaşanacak bir savaş söz konusudur (Fallada, 2018, s. 161). Kartları okuyanların, herkesin Führer'in peşinden gitmediğini ve ona karşı çıkanların olduğunu bilmelerini istemektedirler. Böylelikle Führer'den hesap sormayı amaçlamaktadırlar. Dışardan bakıldığında değişen bir şey olmasa da yaşamları artık farklıdır. Hitler'e karşı savaşan kalabalığın içindeki hiç kimsenin tanımadığı Quangeller, küçük insanlarken karşılarında dev bir makine vardır. Kartları dağıtarak, yavaş çalışarak savaşın sonuçlandırılabilirliğini düşünmektedirler. Yazılan kartların içeriği birbirine benzememektedir, Quangeller Führer'in ve partinin yeni hatalarını ortaya çıkartmaktadırlar. İnsanlara ve partilere yapılan baskı, Yahudiler'e çektirilen eziyet gibi daha önce dikkatlerini çekmeyen şeylerin farkına varmaya başlamışlardır. Partinin ve Führer'in ne kadar yalancı olduğunu anlamışlar, aydınlanmış her insan gibi onlar da başkalarını bilinçlendirme çabası içine girmişlerdir (Fallada, 2018, s. 189-190). Özetle söylemek gerekirse romanda II. Dünya Savaşı döneminde Almanlar'ın içine düştüğü durum farklı bakış açılarıyla yansıtılmak istenmiştir. Bu amaçla Fallada, romanda diğer savaş dönemini anlatan eserlerde olduğu gibi

(...) Nasyonal Sosyalizmin iktidarda olduğu süreçteki uygulamaları sonucunda, eğitimsizliğin, otoritenin ve onun beraberinde getirdiği kimliksizleşmenin, kitleleri nasıl yönlendirdiği ve milyonlarca insanın, kendini beğenmiş, faşist, despot ve eğitimsiz bir liderin etkisi altında, düşünmeden, sorgulamadan kendi hemcinslerini acımasız işkencelerle nasıl yok ettiklerini tartışmaktadır. (Uyanık, 2011, s. 138)

Fallada bunu yaparken Otto ve Anna Quangel karakterlerini roman kurgusunun merkezine koymuş ve insanları düşünmeye itecek olaylara romanda yer vermiştir. Toplumda dikkat çekmeyen, entegre ve problemsiz bir yaşam sürdüren Quangeller endişeli, huzursuz kimi

zaman da korkarak kartları yazıp işlek binalara bırakırlarken insanları bilinçlendirmeyi amaç edinseler de kartları bulanlar korkuya kapılmakta ve zor duruma düşmektedirler. Kartlar yüzünden insanların başına dert açılır, hatta bir kişi ölür. İnsanlar hiç kimseye acımayan birinin başkalarının başını derde soktuğunu düşünürler. Çünkü bu dönemde bu tür şeyleri yazmak ya da okumak gibi durumlar nedeniyle insanlar ölümle yüz yüze gelmektedir. Quangeller toplamda 285 kart yazsalar da bu kartların 267'si Gestapo'ya geri getirilir ve kalan 18 kart ise hiçbir işe yaramaz. Onların çabası Almanya'da tam anlamıyla bir katliam yaşanırken hipnoz halindeki toplumu uyandırmaya yetmez. Bu başarısızlığının Nasyonal Sosyalizm ideolojisine dayanan çeşitli nedenleri bulunmaktadır.

Örneğin "Nasyonal Sosyalizm döneminin tarihi olayları dikkate alındığında ötekileştirme ve yabancılaşma süreçlerinin yaşandığı bir zaman aralığı olduğu görülür" (Tuncer, 2017, s. 128). Kimsenin kimseye güvenmediği, insanların yaşananlara umursamaz kaldıkları düzende insanlar makineleşmekte, alışılmışın dışına çıkmaya cesaret edememekte ve tekdüze yaşam sürdürmektedir. Komiser Rusch için romanda geçen şu ifadeler "O, başa kim gelirse gelsin işini yapacak biriydi. Şimdikilerin yöntemleri de hoşuna gitmekteydi. "Öyle pek duygulu olmayacaksınız," diyordu her işe yeni başlayana. "Biz burada sadece görevimizi yerine getiriyoruz. Bunu nasıl yaptığımız hiç önemli değil!" (Fallada, 2018, s. 134) ifadeleri Hitler döneminde Almanlar için görev bilincinin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Aslında tüm bu ifadeler dönem koşullarında bireylerde görülen yabancılaşmanın izleridir. İnsanların kendi gerçekliklerini yaşamadığı bu dönemde sistemin bir unsuru olarak makine gibi çalıştığı ve verilen emirleri bilinçsizce uyguladığı görülmektedir. Kendine yabancılaşan bireyler Hitler'in kölesine dönüşmüştür. Tuncer'e (2017) göre yabancılaşma bireyin kendi değerlerine, kimliğine ve hassasiyetlerine bağının zayıflaması ya da kaybolması ile ortaya çıkmaktadır. İnsanların putlaştırdıkları, akıl ve mantıklarını bağladıkları unsurlar yabancılaşmanın temelinde yatmaktadır. Bir lidere, ideolojiye verilen değerlerin sınırlarını aşması, bireyin kendi düşüncelerine, doğrularına, iyi ve kötü konusundaki kabullerine uzaklaşmasına neden olur. Putlaştırdıkları gibi düşünen ve hareket eden biri olarak birey yabancılaşmaktadır. Bireyler hipnoz durumunda oldukları için kendilerine yabancılaştıklarını idrak edemeyecek durumdadırlar (s. 128). Sarı'ya (2009) göre daha fin de siecle dönemi sona ermeden I. Dünya Savaşı, sonrasında da II. Dünya Savaşı başlamıştır. Bireyin modern dünyada ruhsal sıkıntılar yaşamaması, Tiran bir düşüncesinin baskısında yok olması, faşizmin insanlığın başına açtığı sorunlarla Avrupa'nın tamamen yıkımı kolaylaşmıştır. Benlik bakımından yıkılan modern insanın kurtarılamayan ben'inin bu savaşlar devrinde geldiği durumu kelimeler anlatamaz. İnsanlığın bu kadar düşeceği akıllara gelmemiş, küçük umut parçaları ile hayatta kalınan

ve yaşamakla ölümün birbirine bu kadar yakınlaştığı bir zaman daha önce hiç söz konusu olmamıştır (s. 16-17). Yabancılaşmanın yanında romanda Hitler dönemi ile ilgili öne çıkan bir diğer unsur ötekileştirmedir. Ötekileştirmenin öncelikli olarak uygulandığı kitle Yahudilerdir, Almanya'nın ve fetih edilen bölgelerin onlardan arındırılması gerektiğine inanılmıştır. Ayrıca Alman ırkı dışında kalanlar, farklı düşünenler, eleştiri yöneltenler de dışlanan tarafta kalmış, baskı, işkence, hapis edilme ve ölümlerle yüzleşmek zorunda bırakılmışlardır. Yabancılaşan bireyler vasıtası ile ötekileştirmenin boyutları çok ileri düzeylere taşınmış ve tam anlamıyla bir katliam yaşanmıştır.

Bu katliamı yürütenler arasında öznenin yokluğu dikkat çekmektedir. Özne, bürokrasi çarkları ile silikleşmiştir, olanları aldırış etmeden, seyirci olarak izleyen bireyler arasında kendiliğinden bir şey başlatan pek yoktur. Özne kaybolmuş, karar verme ve hayır deme cesaretine sahip olmama, özneyi eritip yığına dâhil etmiştir (Çoşkun, 2019, s. 46). Kendisinden şüphelenilmeyen kimsenin kalmadığı dönemde SS ve Gestapo görevlileri bile kendi hareketlerinden korkmaktadırlar. Başka insanları düşünmeyen, aman başıma bir şey gelmesin diyen insanlar için çoğunluğun içinde kaybolmak, davranışlarına sürekli dikkat etmek yıpratıcıdır ve sürekli tedirgin olmak yıkıcı bir etki yapmıştır. İnsanın kafasından geçirdiklerini söyleyememesi, yabancı radyo dinlemenin yasak olması dönem koşullarında yaşananların bariz birer örneğidir. Her türlü baskıya maruz kalan insanlar dayatmalara boyun eğmiştir. Nasyonal Sosyalist ideoloji tarafından korku ile sindirilen bireyler sessizce yaşanan insani trajediyi izlemekten başka bir şey yapmamışlardır. Herkesin korku içinde yaşadığı, başkalarından bir şeyler gizlediği böyle bir dönemde yıllardır arkadaş olan insanlar, akrabalar ve komşular birbirine şüphe ile yaklaşabilmektedir. Romandaki Otto ve Anna Quangel karakterlerinin insanları bilinçlendirme amaçlarının gerçekleşmemesinin nedenleri arasında toplumdaki bireylerin korkaklık ve tembellik gibi eleştirel düşünmeyi engelleyen özellikleri de yer alır. Bu özellikleri insanları otoriteye bağımlı hale getirmiştir.

Korkaklık ya da tembellik gibi alışkanlıkların yanında, bazılarının da vasilik etme ve konumlarını kaybetmeme çabası söz konusudur. Kant'a göre insanların özgürlük hakkı, düzenleme ve formalitelerle engellenmektedir. Birçok özgürlük hareketine karşın tarih diktatörlerle doludur. Ortaçağ ve Yeniçağda her diktatörün yıkılışı, yeni bir diktatörü beraberinde getirmiştir. 19. ve 20. yüzyılda ağır basan ideolojiler, bütün dünyayı etkisi altına alan devrimlere ve savaşlara sebep olmuştur (Zengin, 2019, s. 191). Bu ideolojilerin neden olduğu felaketlerin arka planında düşünmeyen, emirleri uygulama alışkanlığını edinmiş ve olaylara eleştirel yaklaşmayan toplumsal yapının olduğu ileri sürülebilir. Bu toplumsal yapının oluşmasının en önemli sebebi, totaliter Nasyonal Sosyalizm rejiminin baskıcı uygulamalarıdır.

Herkesin birbirinden korktuğu ortamda en küçük kuşku uyandıracak durum bile insanların korkunç acılar çekmesine sebep olabilmektedir. Düzenin sürekliliği için yarar sağlamayanlar güvenilmez kişi olarak fişlenmektedir. Hitler Gençliği⁵, SS, SA⁶, Gestapo gibi Nazi rejimi ile özdeşleşen kurum ve kuruluşlar romanda sık sık geçmektedir. Romanda bu kurumlar ayrıcalık kazanmanın, toplumsal statü ve ekonomik güç elde etmenin yolları arasındadır. Bu kurumların ayrıca mevcut düzenin sürdürülebilmesi için gerekli önlemlerin alınması, farklı seslerin susturulması, yığın haline getirilen toplumun nazileştirilmesi için çalıştığı görülmektedir. Bireysel ve toplumsal yaşam monotonlaşmış, parti ve rejimin varoluşu kendine yabancılaşan bireylerin tek amacı haline getirilmiştir. Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi'ne üye olmak toplumsal yaşamın sürdürülebilmesi için gereklilik haline gelmiş, partiden ayrılmak Hitler'e ve Alman halkına ihanet olarak algılanmıştır. Dönemin anlayışına göre muhalifler, işe yaramayanlar ve sisteme hizmet etmeyenler belirlenip toplama kamplarına gönderilmeli ve böylece temizlik yapılmalıdır. Bu temizlik Nasyonal Sosyalist ideoloji için bir hedeftir.

1929 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde ortaya çıkan ekonomik kriz yayılmış ve tüm dünyayı etkilemişti. 1929 krizi uluslararası ticareti ve endüstrileri baltalamış, üretim aksamış ve işsizler ordusu çok büyümüştü. Ancak Hitler Almanya'nın başına geçtiğinde bu durum değişti. Hitler parti çevrelerinde olduğu kadar yabancı ülkelerdeki iktisatçıları da şaşırtan ekonomik kalkınmayı gerçekleştirerek toplumun kalbini kazanmıştı. Bu kalkınma Hitler'in Almanya'nın lideri olmasını sağlamıştı. 1920 ile 1930 yılları arasındaki işsizlik 1932 yılında altı milyon işsiz ortaya çıkmasına neden olmuştu. Bu sayı 4 yıl sonra 1 milyonun altına düştü. Milli gelir 1932-1937 yılları arasında yüz de 102 artmış ve iki katına yükselmişti. 1935 yılında Almanya bir arı kovana gibiydi. Çarklar sürekli dönüyor, herkes çalışıyordu. Aslında Alman kalkınmasının gerçek nedeni Almanya'nın tekrar silahlanmasıydı. Nazi rejimi 1934 yılından sonra iş adamlarının, işçilerin ve generallerin tüm enerjilerini bu amaca çevirmişti. Alman ekonomisine savaş ekonomisi denilmekteydi. Bu ekonomi yalnızca savaş hazırlık süreci için değil, savaş döneminde de işleyecek biçimde tasarlanmıştı (2. Dünya Savaşı Ansiklopedisi, t. y., s. 142-143). Öte yandan Almanlar korkmaktaydı, yönetime göre ise söylenene uyup düşünmedikleri sürece sorun

5 "1926'da kurulan Hitler Gençliği'nin esas amacı erkek çocukları Nazi Partisinin yarı askeri kuruluşu olan SA (Firtına Birlikleri) oluşumuna girecek şekilde eğitmektir. Ancak 1933'ten sonra gençlik liderleri erkek çocukları Nazi ulusal topluluğuna almak ve onları silahlı kuvvetlerde ya da daha sonra SS'te asker olarak hizmet edecek şekilde hazırlamak istedi". Geleceği Şekillendirmek: Fikirlerin Gençliğe aşılması. (2021, 18 Şubat). Holokost Ansiklopedisi içinde. Erişim adresi: <https://encyclopedia.ushmm.org/content/tr/article/indoctrinating-youth>. (Almanca açılımı: Hitlerjugend).

6 Taarruz Bölüğü (Almanca açılımı: Sturmabteilung).

yoktu, çünkü düşünmek Hitler'in göreviydi. Özgür düşünce ortamının yok edildiği Nasyonal Sosyalizm rejimi döneminde Hitler'e bağlılık toplumsal yaşamda en yüksek değer haline gelmiştir. II. Dünya Savaşı sırasında onun ideoloji ve görüşleri için Almanya'daki birçok insan savaşmak ya da fabrikalarda çalışmak zorunda kalmıştır.

Artık Almanya Hitler anlamına gelmekte idi. 1934 yılından sonra tüm Almanya Hitler'in savaş ekonomisi için çalışmaya başlamıştı. İçteki muhalifleri temizleyerek tüm Almanya'ya hâkim olan Hitler, gözünü komşu ülkelere çevirmişti. Hitler geçmişti tasviye ediyor, Almanya'yı Versay Antlaşması'nın kısıtlamalarından kurtarıyordu. Almanya askeri açıdan güçlenmeye başlamıştı ve müttefikler de bu duruma şaşırılmışlardı. Almanların da istediği buydu, bu amaca ulaşmak için Hitler'in istediği tüm fedakârlıklara katlanmaya hazır durumdaydılar ve kişisel özgürlüklerinden vazgeçmişlerdi. Gece gündüz çalışmaktaydılar ve 1936 yılının sonbaharı geldiğinde işsiz sayısı milyonun altına gerilemişti. Sendika hakları elinden alınan işçiler fabrikalarda yemek sırasında "hiç olmazsa Hitler döneminde aç kalmak özgürlüğü yok" diyorlardı (2. Dünya Savaşı Ansiklopedisi, t. y., s. 152). Dönemin atmosferinde birçok Alman Nazi rejiminin savunuculuğunu yapmıştır. Karasoy'a (2018) göre kemikleşmiş Nazi savunucularının yanında okullarda Nazi ideolojisini benimsemiş gençler, cephelelerdeki askerler ve fanatik partililer savaşın sonuna kadar ideolojilerinin peşinden gitmiştir. Bu dönemde Almanya Hitler'in karizmatik liderliği etrafında şekillenen bir Nasyonal Sosyalist devlet olarak var olmuştur (s. 3). Bu süreçte Almanya'da sanayi ivme kazanmış, savaş ekonomisi hızını arttırmıştır. Fabrikalar savaşa malzeme sağlamış, insanların bu fabrikalarda çalışması onların ülkesine ve halkına karşı sorumluluğu olarak algılanmıştır. Bahaneler uydurarak silah endüstrisi fabrikalarında çalışmaktan kaçanlar Hitler'e ve kendi halkına ihanetle itham edilmiştir. Bu durumun yanında bilim ve teknikte yaşanan gelişmeler II. Dünya Savaşı'nın daha şiddetli yaşanmasına sebep olmuştur.

Oysaki Aydınlanma dönemi ile birlikte akıl ve ilerlemeye güvenilmiş, çekilen acıların azalacağı, insanoğlunun özgürlük ve mutluluk konusunda ilerleme sağlayacağı düşünülmüştür. Buna karşın 20. yüzyılda yaşanan soykırımlar, toplama kampları, dünya savaşları gibi olaylar nedeni ile bu güven kuşkuya dönüşmüştür. Bütün bu yaşanan vahşet düşünürlere için cevaplanması zor sorular ortaya çıkarmıştır. Kitlesele katliamların, soykırımların, toplama kamplarının neden ortaya çıktığı, insanların nasıl bu vahşeti gerçekleştirdiği soruları düşünürlere tarafından ele alınmakta, aklın ve duyguların ahlaki yaşamdaki rolleri, birbirleriyle ilişkileri konulaştırılmaktadır (Başok Diş, 2017, s. 181). II. Dünya Savaşı aklın, bilim ve tekniğin, radikal fikirler ve ideolojilerin insanlığa verebileceği zararları göstermiştir. Otoritenin emrine giren bireyler kendi kararlarını bir kenara

birakınca felaketlerin yaşanacağı ortam oluşmuştur. Hitler dönemindeki vahşetin uygulanmasında ve savaştaki insanlık dışı uygulamalar sırasında düşman olarak gösterilenler failerin gözünde bir av görünümündedir. Ötekileştirilen insanların düşmanlaştırılması, kamplara gönderilmesi ve öldürülmesi savaş döneminde toplumsal yaşamın bir ögesi olmuştur. Bu süreçte dâhil olduğu emir komuta zinciri nedeni ile milyonlarca insanın ölümüne sebep olan kişiler, yapılan insanlık dışı uygulamalara ve sonuçlarına uzak kalmışlardır. Komiser Escherich gibi savaşın niçin yapıldığını sorgulamayan görevliler de kendilerine verilen emirleri yerine getirmek için insanları avlamışlar ve sonrasında bu insanlara ne yapıldığı onları ilgilendirmemiştir. Romanda Hitler'e bağlı bireylerin ve askerlerin yaptıklarının sonuçlarının neler olacağını görmekten ne kadar uzak olduğunu görölür. Askerler, SS, Gestapo görevlileri ve diğer insanlar içinde buldukları durum ile emirleri yerine getirmişler ve görevlerine sadık kalmışlardır. En ufak bir şüphede kişilerin güvenilmez olarak fişlendiği bu süreçte insanlar sadece söylenilenlere uyarak efendilerine itaat etmişlerdir. Her şeyden korkar duruma gelen insanlar bireyselliklerini kaybetmişlerdir, düşüncelerini ve özgürlüklerini bir kenara bırakarak kendilerini feshetmişlerdir. Ancak onların bir çarkın dişlisi oldukları düşüncesi ile yaptıklarının savunmaları ve sorumluluğu üzerlerinden atmaları gibi bir durumun vicdani teamüllerle uyduğu söylenemez. Erdem'e (2010) göre totaliter düzenler içinde kendini fesheden birey antidemokratik düzenin devamına destek olur ve işlenen suçlara ortak olur (s. 12). Bu noktada Yahudi kökenli bir siyaset bilimcisi olan Hannah Arendt'in (1906-1975) suç ve sorumluluk konusundaki görüşleri önemlidir.

Arendt, hepimiz suçluyuz ifadesinde somutlaşıp gerçek suçluları gizleyen kolektif suçluluk anlayışı yerine, kolektif sorumluluk fikrini gerçekçi bulmaktadır. Herkes suçlu olamaz, ama hepimiz sorumluyuz. Topluluğu meydana getiren bireylerin kolektif suçluluğundan bahsedilemez, ancak paylaşılan kolektif sorumluluk diye bir şey vardır (Coşkun, 2019, s. 48-49). "Dahası tıpkı bireysel sorumlulukta olduğu gibi, kolektif sorumluluk da eylemlerden kaynaklanabileceği gibi kişilerden ya da gruplardan ahlaken beklenen davranışların yerine getirilmemesinden yani eylemsizlikten de kaynaklanabilmektedir" (Şahin, 2016, s. 18). Arendt, politik karar vericiler ve toplumdaki bireylerin tek tek üstleneceği bir sorumluluğa dikkat çeker. Toplumun kastedişinin nedeni toplumdaki bireylerin katılmadıkları eylemlerde bile sorumluluğu paylaşabileceğini belirtmek içindir. Arendt, kolektif-politik sorumluluk kavramını, bireylerden birisinin yaptığı bir şey için topluluğun sorumluluğu üstlenmesi ya da topluluğun kendi adına yapılan bir şey nedeniyle sorumlu tutulması ile ilişkilendirir. Ancak ilgisi sorumluluğun taşıyıcısı olan özneleri, politik aktörleri bulmaya yöneliktir. Politik aktörlerin kalabalıkta eridiği, öznelerin kayb olduğu topluluk

onun konu ile ilgili sorularına yanıt verememektedir. Bu tür bir sorumluluğun taşıyıcısı bireylerdir, yapmadığından sorumlu tutulacak her zaman gerçek kişi olan ben'imdir (Çoşkun, 2019, s. 48). "Arendt sorumluluk arayışını, suçludan, o dönemde bu suçlara katılmamış, olayları dışarıdan izlemiş insanların durumlarına da kaydırmaktadır" (Erdem, 2010, s. 11).

20. yüzyılda totaliter eğilimlerin artması kolektif-politik sorumluluktan muaf kitleleri ortaya çıkarmıştır. Politik olarak herhangi bir şeyden sorumlu tutulamadıkları için sadece onlar masumdur. Sorumluluğun paylaşılmasını mümkün kılan çerçeve dağılmış, zorla politik alanın dışına itilmişler, kendileri ile ilgili konularda bile söz söyleyemez duruma getirilmişlerdir. Arendt, masumiyeti kolektif-politik sorumluluğun yüklenemeyeceği insanlar ile ilişkilendirir. Politik olarak herhangi bir şeyden sorumlu tutulamayacak insanların masum olduğu varsayımı, politik alanda yaşananlar nedeni ile kolektif sorumluluğu paylaşacak olanların masum olmadığı anlamına gelmektedir. Kolektif-politik sorumluluğu üstlenmesi gerekenler suç işlememiş olsalar bile, başka insanlara uygulanan kötülöklere karşı sessiz kalarak kötölükle uyum içinde olmuşlar, yaşananları sadece seyretmekle yetinmişlerdir. Burada seyretmek, izin vermek ile aynı anlama geldiğinden onlar suçlu olmasalar da masum da değiller (Çoşkun, 2019, s. 49-50). Arendt'in hocası Karl Jaspers de savaş sonrası dönemde Almanların suçlu olup olmadığını sorgular. Jaspers her bir Alman vatandaşının kendi ülkesinde yapılmış olan haksızlıklarda ne kadar payı olduğunu; Nazi Almanyası'ndaki düzene uyum göstererek yapılanları haklı çıkarmış olmayı; hukuksuz olayları istemeden desteklemeyi; adaletsizliğin hâkim olduğu kamusal bir atmosferin ortaya çıkmasına katkıda bulunmuş olmayı sorgulamaları gerektiğini ileri sürer (Örnek, 2017). Arendt'in bakış açısı ile ele alındığında, bir topluluktaki bireyler, politik alanda olanlara karşı sessizce ve açık olarak verdikleri onay ile birer politik özne haline gelirler. Onaylamak yerine itiraz edenler de birer politik öznedir. Ancak onlar, en başından itibaren yapmadıklarının sorumluluğunu üstlenmektedirler. Kolektif-sorumlulukta Arendt'in ilgisinin odağında, başkalarına karşı suç işlenmesini onaylayan toplumun sessiz kalan çoğunluğu yer alır (Çoşkun, 2019, s. 51). Bu bağlamda savaş döneminde fikirsizce emirleri uygulayanların suçlu olmasının yanında, kamusal alanda yaşanan insanlık dışı uygulamalara dur demeyen sessiz kitlelerin de yaşananlarda sorumluluk sahibi olduğu belirtilebilir. Suçları işleyenlerin kolektif bir anlayışla ortadan kaybolmasının yanlış olması gibi yaşananlara kamusal alanda suskun kalanların da sorumluluğun taşıyıcısı olduğu bir doğrudur.

Toplama kampına atılmadan partiden ayrılmayı düşünen postacı kadın Eva Kluge partiden ayrılmayı başarır, ancak işinden de olur. İki çocuğu rejim tarafından askere alınan

Eva kocası ile ayrılmış, bir oğluna sırt çevirmiş, yalnızlaşmış bir karakter portresi çizmektedir. Onun yaşamı anlamını yitirirken çocukları Nazizm'in eline düşmüştür. Bireysel anlamda psikolojik olarak gelgitler yaşamaktadır. Düzenli bir hayatı olmayan kocası Enno Kluge de her ne kadar umarsızca yaşayarak hayatını sürdürse de dönemin darbesini yemiştir. Komiser Escherich gerçek sabotajcıları yakalayamayınca üstlerine karşı zor duruma düşmemek için Enno Kluge'yi suçlu olarak göstermiştir. İşkence, baskı ve zorlamalara maruz kalan Enno Kluge komiser Escherich yüzünden ölmüştür. Onu tarif eden "Hiçbir şey bilmek istemiyordu. Hiçbir şey bilmeyen insanın başkalarına anlatacak, ağzından kaçırarak şeyi olmazdı. Böyleleri kendini hiç tehlikeye atmazdı" (Fallada, 2018, s. 78) cümleleri dönem insanların benimsediği görüşleri betimlemektedir. Nasyonal Sosyalizm'in gazabına uğrayanlar toplumun her kesiminden bireylerdir. Ancak çok acı verici, kanlı ve yıkıcı haksızlıklar yaşanırken kimse ses çıkarmamaktadır. Aktör Max Harteisen üst düzey Naziler ile arası açılıp işleri yolunda gitmeyince dünyada büyük haksızlıklar yaşandığını anlamıştır. Otto Quangel'in hücre arkadaşı olan müzisyen Reichardt Naziler'in gazabından nasibini almıştır. İnsanları Hitler'in ağına götüren sosyo-ekonomik ve politik koşullar, insanların korkması dolayısı ile kötülerin çoğalması gibi gerçeklikler III. Reich dönemindeki bu gibi durumların nedenleri arasında yer almaktadır.

Dönemin atmosferinde Anna ve Otto idama mahkum edilmişlerdir, onların Hitler'e ihanet ettiğini düşünen Anna'nın anne ve babası utanç içindedirler. Onların bu durumunun nedeni dönem koşullarında Nasyonal Sosyalizm'in çekici hale gelmesinde, onun bu çekiciliğinin dışında kalmanın o günün şartlarında bireyler için çok kolay olmamasında ve Hitler'e sadık kalmanın toplumda en yüksek değer haline gelmesinde yatar. Öte yandan Hitler dönemi Almanyası'nda farklı düşüncelere sahip insanlar şiddete başvurularak, korkutularak Nasyonal Sosyalizm rejiminin saflarına çekilmek istenmiştir. Adaleti uygulayanlar keyfi davranmış, insanlar işlemedikleri suçlar yüzünden ölüme yollanırken ya da hapse atılırken suç işleyenler cezasız kalmıştır. Suçsuz insanlar işkencelere maruz kalmış, toplama kamplarına, hapishanelere ve idama gönderilmişlerdir. Bu dönemde Almanya'da aslında tam anlamıyla bir katliam yaşanmıştır. Almanya dışında savaş sürerken Almanya içinde de Almanlar savaştan ve ülkenin kaotik ortamından yılmaya başlamıştır. Herkesin birbirini ele verdiği, güç ve çıkar peşinde koştuğu yaşam, gitgide bir halkın kendini yok ediş gerçekliğine dönüşmüştür. Quangeller'in yaşadığı apartmandaki insanlar yetkililer tarafından peş peşe tutuklanıp götürülmüşlerdir. Karl Hergesell tutuklandığı gün başına vurulması sonucu beyin kanamasından ölmüş, eşi Trudel ise kendi eliyle yaşamına son vermiştir. Otto Quangel idam edilerek öldürülmüş, Anna Quangel uçak bombardımanında hapishanede ölmüştür. Quangeller'in yaşadığı apartmandaki komşuları ve ilişkilerinin

bulunduğu birçok insan, çocuklarını Hitler'e kaptırmıştır, kendileri de tutuklanmış ya da öldürülmüştür. Ölüme ya da hapishaneye giden süreçte bazıları da güç ve çıkar kazanma uğruna birbirini takip etmiş ve şikayet etmiştir. Yargıç Fromm karakteri yaşadıkları apartman için bu konuda şöyle der: "Biri ötekini takip ediyor. Bir gün gelecek, bu ev tamamen boşalacak. Rosenthal'lar, Persicke'ler, Borkhausen, Quangel... En son kalanlardan biri benim. Ülke insanların yarısı öteki yarısını içeri atıyor, yok ediyor. Bunun pek uzun süreceğini sanmıyorum..." (Fallada, 2018, s. 445).

Savaş, ölüm, ekonomik sıkıntılar gibi gerçeklikler ve diğer zorluklar toplumda ahlaki çöküntü ortamını da beraberinde getirmiştir. Toplumun en küçük birimi olan ailede huzursuzluklar yaşanmakta, bireyler muhbirlik, hırsızlık yapmakta ve aile değerleri alt üst olmaktadır. Aile içindeki bireyler birbirlerinden bir dilim ekmeği kaçırır duruma gelmiş, para karşılığında bireyler ahlaki değerleri bir kenara bırakmışlardır. Çıkar ve para kazanmak için muhbirlik yapan Emil Borkhausen karakteri, aile değerlerini göz ardı ederek yaşamıştır. Oğlu Kuno-Dieter çocuk yaşta olmasına rağmen bu yozlaşmanın bir parçası haline gelmiştir ve o da babası gibi davranışlar sergilemiştir. İlerleyen zamanlarda evden kaçan Kuno-Dieter taşrada yaşamaya başlamış ve burada kendine yeni bir yaşam kurmuştur. Savaş sonrası dönemde Kuno-Dieter'in Alman halkının tekrar umutlu günler beklemesini sembolize ettiği söylenebilir. Çünkü artık o, Nasyonal Sosyalizm döneminin çöküntülü atmosferinden kurtulmuş, toplumsal değerlere uygun bir yaşamı benimsemiştir.

4. Sonuç

Küçük insanların verdiği mücadelenin anlatıldığı Fallada'nın *Herkes Tek Başına Ölü* adlı romanında Hitler dönemi koşullarının Alman halkını içine düşürdüğü duruma ayna tutulmaktadır. Hitler'i iktidara taşıyan koşullar çok yönlü olarak anlatılmış, II. Dünya Savaşı döneminde Nasyonal Sosyalizm ideolojisine aykırı düşünen Almanların yaşadıkları ele alınmıştır. Bunun yanında Nasyonal Sosyalizm'in büyümesine kapılan bireylerin kendilerini bekleyen tehlikelerden habersiz olması ve Alman halkının kendi elleri ile yükselttiği Hitler'in onların varoluşlarını engellemesi konulaştırılmıştır. Bu bireylerin korku, huzursuzluk ve tedirginlikleri, toplama kamplarına gönderilmesi, idam edilme korkuları anlatılmıştır. Gestapo'nun, SS'in, Hitler Gençliği'nin ve Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi'nin sebep olduğu kaotik durumda bireylerin kimliksizleşmesi o günlerin olumsuzluklarına bir başka örnektir. Üniformalılar ve partililerin ayrıcalıklı kişiler olduğu, diğerlerinin ise hiçleştirildiği bir dönemde bireyler partiye yaranma, ayrıcalık edinme ve üstleri ile iyi ilişkiler kurma çabası içine girmiştir. Aynı zamanda insan hayatı yok sayılmış,

kitlel olarak insanlar öldürülmüş, savaş gözyaşı, yıkım, kıtlık ve yoksulluğu beraberinde getirmiştir. Bütün bunlar insanların temel hak ve özgürlüklerini bir kenara bırakmasına sebep olmuştur. Böylesi bir ortamda Quangel ailesi oğullarının savaşta ölmesi üzerine Hitler'e savaş ilan etmiştir. İnsanları bilinçlendirmek istemelerine karşın yaptıkları ses getirmemiştir. Quangeller'in çabalarının sonuç vermemesinin nedeni, Hitler'i iktidara taşıyan koşullarda, Nasyonal Sosyalizm ideolojisinin bireyleri kendine yabancılaştırması ve farklı kimlikleri ötekileştirmesi gibi gerçekliklerde yatar. Korkan bireyler tedirgin ve yıldırılmış bir şekilde çevrelerindeki insanların suçsuz yere toplama kamplarına götürülmelerini, tutuklanmalarını ve öldürülmelerini seyretmişlerdir. Yaşanan trajediye seyirci kalarak sıranın kendisine gelmesini bekleyen Almanlar hem bir suçun sorumluluğunu taşımaya kendilerini mahkûm etmişler hem de kendi yok oluşlarını hazırlamışlardır. Yozlaşmış bir toplumda düşünme becerisinden yoksun kendine yabancılaşmış bireylerin nelere sebep olabileceği açıkça görülmektedir. Çalışmada düşünme becerisinden yoksun bireylerin akıl ve rasyonalite temelinde geri dönüşü olmayan kötülöklere sebep olabileceğine, otoritenin emirlerini mutlak yerine getirme anlayışı ile onların kendilerini sorumluluk ve suçtan kurtaramayacağı gerçekliğine dikkat çekilmek istenmiştir. Alman halkının yaşadıklarının o dönemin koşullarının dikkate alınarak yorumlanması önemlidir. Bu anlamda romanda Nasyonal Sosyalizm döneminde Alman halkının alın yazısının suç ve masumiyet terazisindeki yeri çarpıcı biçimde sunulmuştur. Fallada, çizdiği sosyolojik kurguda öyle bir durumu sunar ki sanki okuyucuya "siz o dönemde yaşasaydınız ne yapardınız?" sorusunu sorar. Roman kurgusu içinde Alman halkının çok yönlü olarak sunulmasının buna katkıda bulunduğu söylenebilir. Bu anlamda romanda sunulan olay örgüsü içinde yer alan dışlanıp ötekileştirilenler, sessizce olup biteni izleyenler, sıranın kendisine gelmesini bekleyenler, hakkını arayan azınlık içindeki Hitler'e savaş açan küçük insanlar, düzenin savunucuları, düzenbazlar gibi tipler o dönemdeki toplumsal yaşamın bir parçasıdır. Ayrıca Hitler Almanyası'nda adaletin Nasyonal Sosyalizm'e hizmet etmesi, suçluların cezasız kalması, masumların işlemedikleri suçlar nedeni ile cezalandırılması romanda öne çıkan çarpıcı öğelerdendir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça

- Asker, A. (2012). *Yeni Türkiye'den Nazi Almanyası'na Karşılaştırmalı Bakışlar ve Algılar 1929-1939*. Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Doktora Tezi), Mersin.
- Başok Dış, S. (2017). Kötülüğün Sıradanlığı Karşısında Özerk Birey. *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 23, 180-201.
- Bettelheim, C. (1982). *Nazizm Döneminde Alman Ekonomisi* (K. Somel, Çev.). Ankara: Savaş Yayınevi.
- Bülbül, M. (2018, Spring). Metin Yorum ve Anlam Kavşağında Bildirişim Sorunu. *Turkish Studies Language/Literature*, 13/12, 71-84.
- Can, B. ve Özbay, F. (2014). Edebiyata Sosyolojik Bakmak: Mustafa Kutlu'nun "Uzun Hikâye" Adlı Eserindeki Anlamlar ve İdeolojik Yansımalar. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 39, 61-72.
- Cuma, A. (2009). Edebiyat Sosyolojisi ve Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi- Sanat ve Bilimin Sınır Ötesi Etkileşimi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22, 81-94.
- Çelik, E. (2013). Edebiyat Eseri Toplumun Aynasıdır: Edebiyat ve Sosyoloji İlişkisi Üzerine. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, 104, 59-64.
- Çoşkun, B. (2019). *Hannah Arendt'te Sorumluluk, Düşünme ve Yargılamanın Anlamı*. (Doktora Tezi), Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çöktü, İ. (2016). Anna Seghers'in "Yedinci Çarım" Adlı Romanında Hürriyete Yolculuk ve Yaşam ile Ölüm Arasındaki Düalizme Biçimsel Yaklaşım. Y. Daşcıoğlu (Ed.). *Uluslararası Savaş ve Edebiyat Sempozyumu 16-18 Aralık 2014-Sakarya*, Bildiriler Kitabı I. Cilt (s.411-429). Sakarya Üniversitesi.
- Ecevit, Y. (2001). *Türk Romanında Postmodernist Açılımlar*. İstanbul: İletişim.
- Ekinci, O. (2017). Edebiyat Sosyolojisi Bağlamında II. Dünya Savaşı Sonrası Alman Edebiyatı Üzerine Bir İnceleme. *Folklor/Edebiyat*, 23(91), 87-104.
- Erdem, H. (2010). Hannah Arendt'in Eichmann Davası Üzerine Düşünceleri. *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 9, 4-19.
- Erol, K. (2013). Kemal Tahir'in Köyün Kamburu Romanına Edebiyat Sosyolojisi Açısından Bir Bakış. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6(3), 879-903.
- Fallada, H. (2011). *Jeder stirbt für sich allein*. Berlin: Aufbau Verlag.
- Fallada, H. (2018). *Herkes Tek Başına Ölü* (A. Arpad, Çev.). (3. Baskı). İstanbul: Everest Yayınları.
- Gökgözoğlu, E. (2017). Christoph Ransmayr'in "Morbus Kitahara" Adlı Eserinde Toplumsal Değişimin ve Bireysel Çöküşün Edebiyat Sosyolojisi Kapsamında İncelenmesi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(38), 545-560.
- Güllülü, S. (1988). *Sanat ve Edebiyat Sosyolojisi*. Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Geleceği Şekillendirmek: Fikirlerin Gençliğe aşılanması. (2021, 18 Şubat). Holokost Ansiklopedisi içinde. Erişim adresi: <https://encyclopedia.ushmm.org/content/tr/article/indoctrinating-youth>. Erişim Tarihi: 18.02.2021.
2. Dünya Savaşı Ansiklopedisi (t. y.). İstanbul: Yener Yayınları.

- Karasoy, M. (2018). *Teorik ve Pratik Yönleri ile Almanya'da Nasyonal Sosyalist Eğitim Politikalarının İncelenmesi*. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, (Doktora Tezi), İstanbul.
- Kırtıl, G. (2012). Edebi Metinlerin Sosyolojik İmkânı Üzerine Farklı Yaklaşımlar. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(10), 291-312.
- Kösemeihal, N. Ş. (1964). Edebiyat Sosyolojisine Giriş. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 2(19-20), 1-37.
- Maalouf, A. (2012). *Ölümcül Kimlikler* (B. Aysel, Çev.). (34. baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Magerski, C. & Karpenstein-Eßbach, C. (2019). *Literatursoziologie. Grundlagen, Problemstellungen und Theorien*. Wiesbaden: Springer VS.
- Moran, B. (2002). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Örnek, Y. M. (2017). Suçluluk Sorunu: Karl Jaspers-Hannah Arendt. *Antalya Bilim Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 5(10), 119-132.
- Özbek, Y. (2007). *Okumak, Anlamak, Yorumlamak*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Öztürk, A.O. ve Yeşilyurt, H. (2015). Almanca Öğretmenliği Anabilim Dallarında Edebiyat Öğretimine İlişkin Bazı Düşünceler. Sosyolojik Yaklaşım Örneğinde. A. Sarı, C. Akyıldız Ercan, F. Öztürk Dağabakan, D. Balkaya, Z. Şahin Yılmaz, N. Saka (Ed.), *Festschrift für Prof. Dr. Yılmaz Özbek Armağan Kitabı* içinde (s.99-112). Konya: Çizgi Kitabevi.
- Sarı, A. (2009). *Kafkaesk Anorexia*. Erzurum: Salkımsöğüt Yayınları.
- Skagegard, E. (2014). *Auf den Spuren Fallades*. Erişim adresi: <https://www.goethe.de/ins/se/de/kul/mag/20594967.html>.
- Soykan, Ö. N. (2019). *Edebiyat Sosyolojisi*. Derleyen: Ö. N. Soykan. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Şahin, F. S. (2016). Kolektif Sorumluluk. *Hukuk Kuramı*, 3(4-5), 17-29.
- Tuncer, C. (2017). *Anna Seghers'in Seçilmiş Yapıtlarında Öteki ve Ötekileştirme (die Toten Bleiben Jung, der Kopflohn, Der siebte Kreuz, Transit)*. (Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Uluç, N. (2010). Der gesellschaftliche Aspekt von Lenz in seinen Kurzgeschichten. *Globalisierte Germanistik: Sprache, Literatur, Kultur: Tagungsbeiträge; XI. Türkischer Internationaler Germanistik-Kongress 20.22. Mai 2009, İzmir (s.90-96)*. İzmir: Ege Üniversitesi Matbaası.
- Uyanık, G. (2011, İlkbahar). Bernhard Schlink'in "Okuyucu" Adlı Romanında Eğitim Olgusu. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7, 137-146.
- Zengin, B. (2019). Geçmiş Doğru Yargılamak. "Görev" ve "Otorite" Kavramlarının İzinde Lenz'in "Deutschstunde" Başlıklı Romanı. In: T. Balcı, A. O. Öztürk, E. Serindağ (Ed.), *Schriften zur Sprache und Literatur kitabı* içinde (s. 191-202). London&İstanbul: Ijopce Publication.

